

PALYGINTI NEPALYGINAMA

Apie Reginos Lakačauskaitės-Kaminskienės disertaciją „Miestiečio gyvenamosios erdvės modernizacija XX a. Du atvejai: tarpukario Kaunas ir sovietinis Vilnius“ ir jos gynimą

2018 m. rugsėjo 24 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete susirinko pora dešimčių veidų, norėjusių išvysti Reginos Lakačauskaitės-Kaminskienės disertacijos „Miestiečio gyvenamosios erdvės modernizacija XX a. Du atvejai: tarpukario Kaunas ir sovietinis Vilnius“ (vadovas doc. dr. Nerijus Šepetys) viešą gynimą. Disertacijos gynimo tarybą sudarė prof. dr. Giedrė Jankevičiūtė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), doc. dr. Felixas Ackermannas (Vokietijos istorijos institutas Varšuvoje), doc. dr. Salvijus Kulevičius (Vilniaus universitetas), doc. dr. Tomas Vaiseta (Vilniaus universitetas), o jai pirmininkavo doc. dr. Aurimas Švedas. Tarybos pirmininkui detaliai išdėsčius ne tik kas čia vyksta, bet ir kokių procedūrų laikomasi, žodis buvo perduotas disertacijos autorei.

Regina gynimo kalbą pradėjo nuo modernizacijos fenomeno. Tai svarbiausias žodis, nuolat kartotas tiek doktorantės pasisakyme, tiek pasakui kalbėjusių recenzentų. Modernizaciją autorė mini kaip siekį ko nors naujo, bet vėliau patikslina, kad disertacijoje šiuo terminu ji vadina iš viršaus diktuojamą gyvenimo sąlygų gerinimą, imperatyvų siekį diegti naujoves. Šį reiškinį Regina analizavo pasitelkdama dviejų miestų ir dviejų XX a. „modernizmų, nebijojusių būti modernizmais“, pavyzdį. Pasirinkti du iš viršaus diktuojamos modernizacijos atvejai, tarpukario Kaunas ir sovietinis Vilnius, stengiantis juos vertinti kaip bendrą, o ne du atskirus procesus.

Siekdama susiaurinti tyrimo ribas, disertacijos autorė pasirinko sovietinį Vilnių nagrinėti

atmesdama stalininį laikotarpį kaip tyrimui nereikšmingą. Jos teigimu, stalinizmas atsirbojo nuo modernizacijos proceso, todėl nuspręsta jo nenagrinėti, nors čia pat pristatyme buvo minimi pavyzdžiai, baigti įgyvendinti ar bent suplanuoti būtent stalinizmo laikotarpiu. Toks laiko ribų pasirinkimas ir jo argumentacija užkliuvo kai kuriems recenzentams. Giedrė Jankevičiūtės nuomone, stalinizmas leistų autorei giliau suvokti sovietinį Vilnių ir jame vykusius procesus. Felixas Ackermannas atkreipė dėmesį į tai, kad stalinizmo eliminavimas, deja, bet pašalina iš pasakojimo įdomius etninius klausimus, tokius kaip lenkų dingimas iš miesto. Klausimų dėl šio sprendimo turėjo ir gynimo tarybos pirmininkas bei pirmoji doktorantės vadovė – Marija Drėmaitė.

Šio mokslinio darbo vadovas keitėsi, nes disertacijos gimimas gerokai užtruko. Procesas prasidėjo kone prieš dešimtmetį. Per šį laiką kito ne tik tyrimo ribos, bet ir temos aktualumas, teko reaguoti į kitus lygiagrečiai pradėtus tyrimus. Tai neabejotinai pasunkino autorės darbą, su tuo sutiko ir buvusi vadovė. Puikus pavyzdys, kad kartais ilgesnis laikas, skirtas gilintis į temą, gali ne padėti, o greičiau pasunkinti doktoranto darbą. Juk panašiuose tyrimuose svarbu laiku užčiuopti momentą ir spėti juo deramai pasinaudoti. Pasak susirinkusiųjų, profesinis laukas gali pakisti ne tik per dešimtmetį, bet ir per penkerius ar mažiau metų. Tačiau tai nereiškia, kad neverta leistis į akademinis eksperimentus.

Eksperimentu ši darbą pirmasis pavadinno Felixas Ackermannas. Jo manymu, jį verta traktuoti kaip akademinį ir intelektualinį eksperimentą, kurio kulminacija tyrimo pradžioje visiškai nežinoma. Nepaisant eksperimento rezultatų, pats lyginimo faktas paskatino komisijos diskusiją apie galimybes lyginti nepalyginamus dalykus. Giedrė Jankevičiūtė pagyrė autorę už tai, kad pažvelgė į dviejų labai skirtingų sostinių gyvenamosios erdvės modernizaciją kaip socialinės utopijos vaisių. Recenzentės teigimu, toks požiūris Lietuvos istoriografijoje yra naujas ir sveikintinas, buvo analizuoti iki šiol nenaudoti šaltiniai ir literatūra. Salvijus Kulevičius atkreipė dėmesį, kad disertacijoje operuojama ne dviem vietomis (Vilnius ir Kaunas), bet nuolat referuojama ir į trečią – Vakarų pasaulį kaip lyginimo atspirties tašką. Nagrinėti tarpukario Kauną veikusių Vakarų idėjų įtaką jau įprasta, bet lietuviškoje istoriografijoje taip kalbėti apie sovietmečio miestą yra nauja.

Sovietmečio miesto ir kairiųjų idėjų temą toliau tęsė Tomas Vaiseta, perskaitęs žaismingą ir ne tik turiniu, bet ir savo forma klausytojus įtraukusią recenziją. Pagyręs autorę už išsamų ir nuoseklų pagrindimą, kodėl galimas iš pirmo žvilgsnio sunkiai įsivaizduojamas tarpukario Kauno ir sovietmečio Vilniaus palyginimas, recenzentas nukreipė jėgas į žodį „modernizacija“. Terminas vartojimas kliuvo ir kitiems komisijos nariams, bet šis atsiliepimas itin detaliai atskleidė, kokios rizikos ir galimybės slypi už skirtingų modernizacijos termino (ne)apibrėžimų. Juk ne visada valstybės įsikišimas į buitines pagerinimą atspindi modernizacijos idėją. Pasak Vaisetos, modernizacijos sąvokos teorinis

suvokimas reikalinga ne tam, kad sužinotume autorės laikyseną, o tam, kad suprastume, „ką istoriškai reiškia kairiųjų sugalvoto projekto įgyvendinimas konkrečioje erdvėje ir laike“. Jo žodžiais, disertacijoje vartojamą modernizacijos terminą aiškiai įvardijus kaip kairiųjų projektą, autorei būtų atsivėrusi platesnė reiškinių perspektyva. Bet šis atsiliepimas neapsiribojo tik terminų vartojimo kritika. Šmaikščiai, bet analitiškai recenzentas narstė tiek disertacijos tekstą, tiek daugumai klausytojų gerai pažįstamą sovietmečio būtį ir buitį.

Pasisakius visiems nariams, komisijos pirmininkas pripažino beveik nebeturintį ką pridurti. Doktorantei atsakius į komisijos klausimus, disertacijos gynimas baigėsi darbo vadovų komentarais. Trumpai ir glaustai taškus ant „i“ sudėjusio Nerijaus Šepečio teigimu, doktorantui nėra gerai, kai vadovas nėra nagrinėjamos temos ekspertas, bet labai gerai turėti tokios situacijos suteikiamą laisvę. Visgi esminė problema, su kuria buvo susidurta, tai rašymo trukmė, o jei tiksliau – palaiptis temos populiarėjimas ir neišvengiamas savo kaip inovatoriaus pozicijos praradimas. Darbo vadovas sakė, kad Regina rašė apie iš viršaus nuleistus procesus, bet rašė iš apačios. Kaip tyrinėtoja ji žvelgė ne iš teorinių koncepcijų perspektyvos, bet aprašė artefaktus, rinko dalykus. Tad šis mokslinis darbas visų pirma yra ne tiek globalus, kiek vieno mokslininko eksperimentas. Į recenzijose iškeltą klausimą, ar eksperimentas turi duoti rezultatą, Nerijus Šepetys atsakė, kad pats disertacijos faktas yra rezultatas. Svarbu tik spėti ją parašyti, nes, deja, visiems, net ir istorikams, įtaką daro mados.

Matas Šiupšinskas